

idrak

Dini Arařtırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies
Cilt / Volume-2 • Sayı / Issue-2 • Aralık 2022

Cilt | Volume: 2 • Sayı | Issue: 2

15 Aralık | December 15, 2022

Eski Mısır'da Erdem Ahlakının İnanç Sistemine Yansıması: Maat Anlayışı

The Reflection of Virtue Ethics on the Belief System in Ancient Egypt:

The Maat Conception

Ercüment Yıldırım

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü,
Kahramanmaraş/Türkiye.

*Associate Professor, Kahramanmaraş Sütçü İmam University,
Faculty of Humanities and Social Sciences, History, Kahramanmaraş/Turkey.*
neshali@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5376-4061

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Arařtırma Makalesi | Research Article

Geliř Tarihi | Date Received: 1 Kasım | November 2022

Kabul Tarihi | Date Accepted: 17 Kasım | November 2022

Yayın Tarihi | Date Published: 15 Aralık | December 2022

Atıf | Cite as

Yıldırım, Ercüment. "Eski Mısır'da Erdem Ahlakının İnanç Sistemine Yansıması: Maat Anlayışı". *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 2/2 (Aralık 2022), 238-254.

İntihal | Plagiarism

Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir.

This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

Telif | Copyright ©

*idrak'te yayımlanan çalışmaların telif hakları yazarlarına aittir.
The copyrights of articles published in idrak belong to their authors.*

Published by Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Giresun University Faculty of Islamic Sciences, 28200, Giresun, Türkiye.

Eski Mısır'da Erdem Ahlakının İnanç Sistemine Yansıması: Maat Anlayışı¹

Öz

Eski Mısır'da insanların birbirleri ile etkileşimlerinde ve tanrılarla olan ilişkilerinde belirleyici olan Maat anlayışı, inananlara erdemli bir yaşantının yolunu da göstermekteydi. Erdem ahlakına dair yazılı en eski metinlerinin oluşturulduğu Eski Mısır'da bin yıllar boyunca kabul gören Maat anlayışı, ideal insanı tarif etmekteydi. Eski Mısır'da bin yıllar içerisinde teoloji anlayışları ve tanrıların yücelik sıralamaları değişse dahi erdemli davranışlara sahip olan ideal insanın tanımı, küçük farklılıklar dışında, aynı kalmıştır. Eski Mısır'da tanrıların razı olacağı ve kralın tebaa olarak sahipleneceği bireyin, günümüzde erdemli davranışlar olarak kabul edilen bütün davranışları sergilemesi beklenmekteydi. Eski Mısır'da bireyin hayatına yön vererek, sosyal yaşamın düzenleyicisi olan Maat anlayışı, toplumda yaşamayı kabul eden her bireyin uyması gereken kuralları içerisinde barındırmaktadır. Bu kurallar, insanların birbirine zarar vermeden ve yardımlaşarak yaşamlarını devam ettirmesini amaçlamıştır. Eski Mısır'da tanrılar tarafından yaratılmış olan yeryüzünün insanlar için geçici bir mekân olduğuna inanılmış ve inananların yeryüzündeki davranışların karşılığında ölümden sonraki hayatın tanrılar tarafından belirleneceği düşünülmüştür. Eski Mısır'da kişi, erdemli davranışlar sergilemiş ise sonsuza kadar süren güzel bir hayata kavuşacağı fakat tanrılara ve diğer insanlara karşı kötülük yapmış ise cezalandırılacağı bir yere sürüleceğine inanılmıştır. Bu çalışma, Eski Mısır'da inancın sosyal yaşamdaki yönünü belirleyen Maat anlayışının erdem ahlakı tarafından nasıl biçimlendirildiğini, günümüze ulaşmış olan metinler üzerinden açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Mısır, Maat, Anubis, Amon, Ptah.

The Reflection of Virtue Ethics on the Belief System in Ancient Egypt: The Maat Conception

Abstract

The understanding of Maat, which was decisive in the interaction of people with each other and their relations with the gods in ancient Egypt, also showed the believers the way of a virtuous life. The understanding of Maat, which was accepted for millennia in Ancient Egypt, where the earliest written texts on virtue ethics were created, described the ideal man. Even though the understanding of theology and the order of exaltation of the gods changed over the millennia in ancient Egypt, the definition of the ideal man who had virtuous behavior remained the same, except for minor differences. In ancient Egypt, it was expected that the individual, whom the gods would approve and the king would own as a subject, would exhibit all the behaviors that are accepted as virtuous behavior today. The understanding of Maat, which is the organizer of social life by directing the life of the individual in Ancient Egypt, contains the rules that every individual who accepts to live in society must comply with. These rules aimed for people to continue their lives without harming each other and by helping each other. In ancient Egypt, it was believed that the earth, which was created by the gods, was a temporary place for people, and it was thought that the life after death would be determined by the gods in return for the behavior of the believers on earth. In ancient Egypt, it was believed that if a person exhibited virtuous behavior, he would have a beautiful life that lasted forever, but if he had done evil to the gods and other people, he would be exiled to a place where he would be punished. This study aims to explain how the understanding of Maat, which determines the direction of belief in social life in Ancient Egypt, was shaped by virtue ethics, through texts that have survived to the present day.

Keywords: Ancient Egypt, Maat, Anubis, Amon, Ptah.

1 Bu çalışmanın bir özeti 27-28 Ekim 2022 tarihinde Giresun Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası İnsan, Din ve Erdemlilik Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Eski Mısır'da bin yıllar boyu devam eden inanç sistemi, inananlar için yaşanabilir bir sosyal yapı oluşturmayı öncelikli amaç edinmiştir. Eski çağ tarihindeki birçok inanç sistemi de bu amacı gerçekleştirmek istemiş olsa dahi Eski Mısır'da bu amaç sistematik bir hale getirilmiş ve Maat kavramı ile açık biçimde tanıtılmıştır. Maat ile ilgili birçok genel tanımlama yapılmış olsa dahi Maat kavramının genişliği bu tanımlamaların sınırlarını çoğunlukla aşmıştır. Eski Mısır'da, evrenin yaratılışı ile başlayan yaşamı kozmolojik manada düzenleyen Maat, insanların birey olarak nasıl yaşaması gerektiğini de belirlemiştir. Eski Mısır'da yazılmış birçok öğüt metninde, Maat'a uygun yaşamak yönetilen insanlara ve yönetici sınıftaki memurların hayat gerekçesi olarak gösterilmiştir.¹

İnsan yaşamının tamamını kuşatan Maat, günümüzde ahlak olarak kavramlaşan günlük yaşamdaki doğru davranışları kapsadığı gibi insanın kendine özel olan hayatında vereceği kararlardaki vicdanı da içermektedir. Bütün bunların ötesinde Eski Mısır'da ahlaki açıdan iyi olanları yapma biçiminde tanımlanan erdem, Maat'ın kapsama alanı içerisinde yer almaktadır. Eski Mısır'da bazı davranışların yüceltilip övülmesi geleneği mevcut olmasına rağmen günümüzde olduğu gibi erdem tanımı bulunmamaktadır.²

Bu çalışmada, Eski Mısır'daki ahlak düşüncesinin inanç biçimi ile bütünleşmesi sonucunda oluşan Maat anlayışının devamı niteliğindeki erdem ahlakının yine inanç sistemine nasıl yansımış olduğunun

-
- 1 Maulana Karenga, *Maat, the Moral Ideal in Ancient Egypt: A Study in Classical African Ethics* (London: Routledge, 2003), 3-2.; Fernand Schwarz, *Düzensizliğin İçerisinde Düzen Maat ve Eski Mısır'a Dair*, çev. Ferim Örüçü (Ankara: Yeni Yüксеktepe Yayınları, 2001), 42-52.; A. Broadie – J. Macdonald, "The Concept of Cosmic Order in Ancient Egypt in Dynastic and Roman Times", *L'Antiquite Classique*, 47/1, (1978), 106-128.; C. S. Lipson, "Ancient Egyptian Rhetoric: It All Comes Down to Maat". *Rhetoric Before and Beyond the Greeks*. ed. C. S. Lipson - R. A. Binkley. 79 – 89. (New York: State University of New York Press, 2004). C. A. Faraoone – Emily Teeter, "Egyptian Maat and Hesiodic Metis" *Mnemosyne* 57/2, (2004), 177-208.; Ercüment Yıldırım, *Nil'in Tanrı Kralları* (İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 2019), 35-50.
 - 2 Denise Martin, "Maat and order in African Cosmology: A Conceptual Tool for Understanding Indigenous Knowledge" *Journal of Black Studies*, 38/6 (2008), 951-967.; Jeremy Naydler, *Temple of the Cosmos: The Ancient Egyptian Experience of the Sacred* (Vermont: Inner Traditions Bear and Company, 1996), 13-21.; Anna Mancini, *Maat Revealed, Philosophy of Justice in Ancient Egypt*, (New York: Buenos Books America Llc, 2004), 5-23.

açıklanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Eski Mısır'da Maat anlayışı hakkında günümüze ulaşmış olan metinler temel referans kaynağı olarak kabul edilerek bu metinler üzerinden yorumlar yapılacaktır.

1. Maat ve Düzen

Son büyük iklim değişikliğinin akabinde Nil, İndus, Sarı Nehir, Fırat ve Dicle gibi büyük akarsuların kıyısında tarımsal yaşamın başlamasından sonra kalabalık insan grupları bir arada yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde medeniyetin ilk olduğu tarım köyleri zamanla şehirlere dönüşürken tabiat ile insan arasındaki mücadele de yerini insan ile insan arasındaki düzen ihtiyacına bırakmıştır. Mezopotamya, İndus – Harappa ve Mısır coğrafyalarında kurulan kentlerde ilk toplumsal düzen sağlayıcıları ruhban sınıfı mensupları olmuştur. Özellikle yazının erken dönemlerde kullanıldığı Mısır ve Mezopotamya'da ruhban sınıfı mensuplarının şehir hayatını düzenlemek için inanca dayalı bir sistematik geliştirdiği kayıtlara yansımıştır. Toplumsal normları, suçlara karşı verilecek cezaları ve bireysel yaşantıyı tanrıların emirleri doğrultusunda düzenlediklerini iddia eden ruhban sınıfı mensupları aynı zamanda ilk şehirlerin yöneticileri de olmuştur.³

Nil Nehri kıyısında kurulan ilk tarım köylerinden şehirlere, şehirlerden krallığa uzanan Eski Mısır tarihinin ilk dönemlerinde askeri gücü elde tutan şehir yöneticileri kentlerini dış tehlikelerden korumaktaydılar. Dış düşmana karşı mücadele eden Eski Mısır'daki şehir kralları, yönettikleri arasındaki sorunları bir hakem sıfatı ile çözerken şiddete dayalı cezalar da verebilmekteydi. Fakat toplumsal düzenin sağlanması için şiddete dayalı cezalandırma yerine Eski Mısır inancını temel alan, bireysel ve sosyal yaşamda düzenin devamlılığını önceleyen Maat anlayışı daima tercih edilmiştir. Böylece her yönetilenin

3 R. L. Sterba, "The Organization and Management of the Temple Corporations in Ancient Mesopotamia", *Academy of Management Review*, 1/3 (1976), 16-26.; Ercüment Yıldırım, *Eskiçağ Mezopotamyasında Liderler Krallar Kahramanlar*, (İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 2017), 23-35.; Norman Yoffee, *Myths of the Archaic State. Evolution of the Earliest Cities, States, and Civilizations*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 53-62.; Gordon Childe, "The Urban Revolution", *The Town Planning Review* 21/1 (1950), 3-17.; Lewis Mumford, *Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, Cev: Gürol Koca, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2007), 54-56.

başına bir asker dikmek zorunda kalmadan ve kan dökmeden bin yıllar boyunca Mısır halkı yönetilebilir bir hale getirilmiştir. Bunun ötesinde ruhban sınıfı mensupları, inananlara, tanrılar tarafından bildirilen Maat'a uygun yaşamının yollarını açıklanarak, bireylerin erdemli davranışlar göstermelerine çalışmıştır.⁴

Bilge insan, soylular için bir okuldur, onlardan edindiği bilgiyi bilen, çevresine kötülük yapmayandır. Doğruluk ve adalet (Maat) ona, ataların vermiş oldukları öğütlere uygun olarak kucak dolusu gelir. Senden önce yaşamış olan büyüklerine denk olmaya çalış. Bak, onların sözlerinin olduğu kitaplarda adaletin baki kaldığını gör. Bu ruloları aç, oku ilmi öğren ancak böylece eğitilmiş bir insana dönüşürsün. Kötü olma, iyilik iyidir.⁵

Kral Merikare için Talimatlar⁶ olarak bilinen metinden alınmış olan pasajda Maat'ın doğruluk ve adalet ile birlikte var olabileceği vurgusu ön plana çıkarılmaktadır. Doğruluğun ve adaletin sağlandığı durumlarda insanların ataların vermiş olduğu öğütlere yani erdemli olmaya dair nasihatlere uygun davranıldığı durumlarda Maat'ın sürdürüldüğü açıklanmaktadır. Tecrübeye dayanan eski bilginin kıymetli olarak kabul edildiği Eski Mısır'da ataların öğütlerine uygun yaşayan ve kötülük yapmayan insanların tanrılar tarafından yüceltileceğine inanılmıştır.

Sebaty Metinleri⁷ olarak isimlendirilen Eski Mısır bilgelik metinlerinden biri olan Kral Merikare için Talimatlar isimli manzum eser bin yıllar boyunca defalarca kopyalanmış ve okunmuştur. Halihazırda

4 H. G. Fischer, "Some Notes on the Easternmost Nomes of the Delta in the Old and Middle Kingdoms", *Journal of Near Eastern Studies*, 18/2, (1959), 129-142.; J. J. Castillos, "The Beginning of Class Stratification in Early Egypt" *Göttinger Miszellen* 215 (2007), 9-24.; G. L. Cowgill, "Origins and Development of Urbanism: Archaeological Perspectives", *Annual Review of Anthropology* 33 (2004), 525-549.

5 Miriam Lichtheim, *Ancient Egyptian literature a book of readings, Volume I: The Old and Middle Kingdoms*, (California: University of California Press, 1975), 99.

6 A.E. Demidchik, "The date of the Teaching for Merikare", *Cultural Heritage of Egypt and Christian Orient* ed. Eleonora Kormysheva - Eugenio Fantusati, (Moskova: Institute of Oriental Studies, 2011), 49-70.; D. Lorton, "God's beneficent creation: Coffin texts spell 1130, the Instructions for Merikare, and the Great Hymn to the Aton", *Studien Zur Altägyptischen Kultur*, 20 (1993), 125-155.

7 Ercüment Yıldırım, "Eski Mısır'daki Sebaty Metinlerinin Yönetim Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19 (2022), 481-493.

eserde de metnin yazdırılmış olduğu papirüs rulolarının okunması tavsiye edilmektedir. Bu papirüs rulolarını okuyanların eğitilmiş insanlar olacağından bahsedilmektedir. Eski Mısır'da eğitilmiş insanların özellikle de kraliyetin yüksek makamlarındaki memurların Maat'a uygun yaşamasının onları öteki dünyada huzur ve saadete eristireceğine inanılmıştır. Sıradan insanlara göre daha iyi eğitilmiş kişilerin tanrıların katı olan gökyüzüne daha yakın oldukları iddia edilmiştir.⁸

İyi giyimli adama meyledip, haklı olanı bir kenara atmayın. Haksız yere paçavra giymiş olanı azarlamayın. Güçlü bir adamın hediyesini (kendi çıkarın için) kabul etme ve onun hatırı için zayıfı (hakkı olandan) mahrum bırakma. Maat, Tanrı'nın büyük bir armağanıdır, onu dilediğine verir. Maat'a uygun yaşayanlar fakirlik azabından kurtulur.⁹

Amenemope'nin Talimatı¹⁰ olarak isimlendirilen metinden alınmış olan bölümde kraliyet memurlarına Maat'a uygun olan ve olmayan davranışlar açıklanarak nasıl erdemli bir görevli olunacağı öğütlenmektedir. Metinde toplumun üst kesiminden olan insanlara karşı ayrıcalıklı davranışlar sergilenmemesi gerektiği anlatılmaktadır. Eski Mısır'da, tarımsal üretimden elde edilen ürünler üzerinden alınan aynı vergiler ile memur maaşları, askerlerin iâşesi, sarayın masrafları ve inşa faaliyetlerinin finansmanı sağlanmaktaydı. Eski Mısır'daki bu iktisadi düzenin işleyebilmesi için kalabalık bir memur kadrosu sürekli istihdam edilmiştir. Bu memur kadrosunun düzgün biçimde idari işleri gördüğü durumlarda Nil Nehrinden elde edilen bereket tüm Mısır halkını beslemeye yetmişken rüşvet ve kayırmacılığın artması hem halkın kıtlık içerisinde kalması hem de krallığın

8 Erik Hornung, *The Ancient Egyptian Books of the Afterlife*, (New York: Cornell University Press, 1999), 59-63.; J. H. Taylor, *Journey Through the Afterlife: Ancient Egyptian Book of the Dead*, (Massachusetts: Harvard University Press, 2010), 204-219.; Jan Assmann, *Death and Salvation in Ancient Egypt*, (New York: Cornell University Press, 2011), 379-384.; J. C. Hood, "The Decalogue and the Egyptian Book of the Dead", *Australian Journal of Jewish Studies* 23 (2009), 53-72.

9 Miriam Lichtheim, *Ancient Egyptian literature a book of readings, Volume II: The New Kingdom*. (California: University of California Press, 1976), 158.

10 J. R. Black, *The instruction of Amenemope: A critical edition and commentary prolegomenon and prologue*, (Madison: University of Wisconsin-Madison, 2002).; J. L. Crenshaw, "Wealth and poverty in the instruction of Amenemope and the Hebrew proverbs", *Journal of Biblical Literature*, 115/4 (1996), 734-736.

yıkılması ile sonuçlanmıştır. Yeryüzünde yaşayanların aç kalmadan hayatlarını devam ettirmesi ve toplumsal düzeninin sağlanması aynı zamanda Maat'a uygun, erdemli bir biçimde yaşanmasının öncelikli şartı olmuştur.¹¹

Maat'ın sadece yaşayanların değil ölülerin dünyası için yani öteki dünya için de bir düzen getirdiğine inanılmıştır. Eski çağdaki toplumlar arasında en güçlü ölümden sonraki yaşam inancı Mısırlılarda ve Mısır inanç sisteminde mevcuttur. Bir Mısırlı için ölüm bu dünyadan diğerine bir yolculuk olarak kabul edilmişse de bu yolculuk için bu dünyada iken hazırlık yapmanın gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu hazırlık ise ancak Maat'ın isteklerine uygun biçimde yaşayarak gerçekleştirilebilecektir. Ölen insanların diğer dünyada huzur içerisinde yaşayabilmesi ise Tanrıça Maat'ın başı üzerindeki devekuşu tüyü ile ölen kişinin kalbinin tartılması sonrasında gerçekleşecektir. Bu tartma işlemi kalp tüyden ağır gelir ise içi kötülük dolu olduğundan cezalandırılacak; eğer eşit gelirse, iyi yani erdemli bir kişi ise, sonsuza kadar huzur bulacaktır.¹²

Ölüler arasında (öteki dünyada) denge (düzeni) sağlamak gerekmektedir. Cezayı tattıran ve merhamet etmeyen, Tanrıçam Maat, Maat'ın emrettiği gibi safım, (vücudumun) ölü saf, arkası temiz, Maat'ın çeşmesinin içinde arınmışım, hiçbir uzvum murdar değildir benim.¹³

Ölüler kitabı olarak isimlendirilen metinden alınmış olan bölümde Maat'ın sadece yaşayanların dünyasında değil ölümden sonra da dü-

11 Oleg Berlew, "Bureaucrats", *The Egyptians*, ed. Sergio Donadoni, 87-120. (Chicago: University of Chicago Press, 1997).; J. J. Shirley, "Crisis and Restructuring of the State: From the Second Intermediate Period to the Advent of the Ramesses", *Ancient Egyptian Administration*, ed. Juan Carlos Moreno García, 521-606 (Leiden: Brill, 2013).; C. C. Smith, "The Birth of Bureaucracy" *The Biblical Archaeologist* 40/1 (1977), 24-28.; J.C. Darnell, "A Bureaucratic Challenge? Archaeology and Administration in a Desert Environment (Second Millennium B.C.E.)" *Ancient Egyptian Administration*, ed. Juan Carlos Moreno García, (Leiden: Brill, 2013), 781-830.

12 Miriam Lichtheim, *Moral Values in Ancient Egypt*, (Fribourg: Fribourg University Press, 1997), 50-68.; S. A. B. Mercer, *Growth of Religious and Moral Ideas in Egypt*. (Pennsylvania: Morehouse Publishing Company, 1919), 47-57.; M. K. Asante, "Maat and Human Communication: Supporting Identity, Culture, and History Without Global Domination", *Intercultural Communication Studies* 20/1 (2011), 49-56.

13 Lichtheim, *Ancient Egyptian literature a book of readings, Volume II: The New Kingdom*, 129.

zeni sağladığı açıklanmaktadır. Metinde ölümden sonraki dünyada Tanrıça Maat'ın erdemli davranmamış kötü kişilere vereceği cezayı tadacağından ve onlara merhamet etmeyeceğinden bahsedilmektedir. Fakat ölümler kitabında, diğer dünyada kitabı okuyan kişi kendisinin saf ve temiz olduğundan bahsetmektedir. Eski Mısır'da insanların kötü işler yaptıkları zaman bedenlerinin kirleneceğine dair genel bir inanç bulunmaktadır. Bu inanca göre yeryüzündeki zamanını iyilik yapmayarak erdemli bir biçimde geçirmeyen insanların kirlenmiş bir beden ile Tanrıça Maat'ın huzuruna çıkacakları ve kötülük dolu kalplerinin tartıda ağır geleceği kabul edilmiştir.

2. Maat ve Ahlak

Tarih boyunca kişinin hür iradesi ile iyilikten yana olması ve iyi işler yapması erdemlilik olarak tanımlanırken toplumun erdem olarak nitelenecek olan davranışlarının toplamı ahlak olarak kavramlaştırılmıştır. Toplumdaki ahlak kavramı ise yine toplumun inanç sisteminden ayrılmamıştır. Her toplum inanç biçimi ile kültür anlayışına göre bir ahlak düşüncesi geliştirmiştir. Erdem ise genel ahlaktan farklı biçimde evrensel kabuller içermektedir. Dünyadaki tüm toplumlarda iyilik, doğruluk ve güvenilirlik yüceltilmiş; kötülük, yalancılık ve hırsızlık yerilmiştir. Eski Mısır, bu genel durumun dışında kalmamıştır.¹⁴

Kötülük yapmayın; merhamet iyidir. (...) Soylulara gereken saygıyı gösterin, halkınızı destekleyin. Sınırlarınızı ve tampon (düşmanla aranızda olan) bölgelerinizi (askerî açıdan) güçlendirin. (...) Güçlü kral, memurları sadık olan kraldır, (sadık) bir çevresi olan kral güçlüdür. Krallığın üst derecedeki görevlileri size saygı duyması için dürüst bir yüreğe sahip efendi olun. (...) Yeryüzünde uzun bir süre geçirebilmek için Maat'ı (aklınızdan çıkarmayın) görün. Ağlayanları teselli edin ve dul

14 Harry Smith, "Ma'et and Isfet", Bulletin of the American Schools of Oriental Research 5 (1994), 67-88.; Erik Hornung, Idea into Image Essays on Ancient Egyptian Thought, (New York: Timken, 1992), 136-141.; Maulana Karenga, The Book of Coming Forth by Day: The Ethics of the Declarations of Innocence, (Timbuktu: University of Sankore Press, 1990), 25-32.

kadına baskı yapmayın (yapılmasına müsaade etmeyin). Bir adamı babasının malından kovmayın.¹⁵

Erdem ve ahlakı, insanlık tarihi boyunca en kısa biçimde özetleyen deyiş olan “Kötülük yapmayın; merhamet iyidir” sözü ile başlayan bu metin, Kral Merikare için Talimatlar olarak bilinen metinden alınmıştır. Kral Merikare için Talimatlar metni bir kralın sahip olması gereken erdemleri açıklarken kralın emri altında olanların da nasıl ahlaklı davranabileceğini ortaya koymaktadır. Metinde soylulara saygı göstermek gerektiği belirtilirken soyluların da halkı desteklemesi gerektiği ikaz edilmektedir. Bu genel öğütten toplumun alt ve üst kısımlarının birbiri ile eş güdümlü hareket etmesi gerektiği aksi taktirde toplumsal düzenin bozularak Maat’a uygun bir hayatın gerçekleşmeyeceği anlaşılmaktadır.¹⁶

Metinde güçlü bir kralın memurlarının sadık kimseler olduğu belirtilirken; ancak sadık memurları olan bir kralın güçlü olabileceği açıklanmaktadır. Bu ifadeden yönetici sınıf içerisinde yer alan tüm görevlilerin erdemli davranışlar sergileyip bir arada durabildiği zaman adaletin yani Maat’a uygun yaşantının gelebileceği söylenmektedir. Ayrıca toplumun en zayıf kesimi olan dul kadınlara baskı yapılmaması ve babası olmayan çocukların mallarının ellerinden alınmaması da özellikle belirtilmektedir. Tarih boyunca toplumları yıkıma götüren ve ahlaki değerleri en fazla yozlaştıran olaylar, toplumun üst kesimdekilerin istismarı sonucu en alt kesimine mensup olanların sayısının artması ile gerçekleşmiştir. Bu tecrübeye sahip olan Eski Mısır bilgeleri, bu metinde bu durumun oluşmaması için başta kral olmak üzere herkese açık bir öğüt vermektedir.¹⁷

15 Lichtheim, *Ancient Egyptian literature a book of readings, Volume I: The Old and Middle Kingdoms*, 100.

16 R. J. Ferguson, “The Ancient Egyptian Concept of Maat: Reflections on Social Justice and Natural Order”, *Fundamina* 24/1 (2016), 69-88.; J. G. Manning, “The Representation of Justice in Ancient Egypt”, *Yale Journal of Law & the Humanities* 24/1 (2012), 114-118.; U. P. Obioha, “The Nature of Justice” *Journal of Social Sciences* 29/2 (2011), 183-192.

17 S. N. Morschauer, “The Ideological Basis for Social Justice / Responsibility in Ancient Egypt” *Social Justice in the Ancient World*, ed. K. D. Irani - Morris Silver, (Santa Barbara: Greenwood Press, 1995) 101-114.; Jan Assmann, “When Justice Fails: Jurisdiction and Imprecation in Ancient Egypt and the Near East”, *The Journal of Egyptian Archaeology* 78/1 (1992), 149-162.; B. G. Ockinga, “Morality and Ethics”, *The Egyptian World* ed. Toby Wilkinson, 252-262, (New York: Routledge, 2007).

Ben Kral Horemheb, ruhum için yaptığım günlük duayı dinle. Gözde (kullarınızdan) biri olarak sizi her zaman takip etmemi emreder misiniz? Çünkü ben yeryüzünde olduğumdan beri sadece bir tanrıyım. Ruhumu her gün Maat'ın varlığı ile tatmin ediyorum. Kötülük yapmaktan kaçındım, doğduğumdan beri asla kötülük yapmadım. Doğrusu ben tanrıçanın huzurunda yumuşak huylu, bilge, sakin, Maat'ın öğütlerini dinleyen biriyim.¹⁸

Eski Mısır'da erdemli olmak sadece halk için değil krallar için de istenildik bir davranış biçimi olmuştur. Yönettiklerinden kendilerini ayırmak için öncelikle kutsiyet kazanan Mısır kralları, Tanrı Ra'nın oğlu mertebesine yükselmişse de insan olmak yetmeyeceğinden kendilerini tanrı ilan etmişlerdir. Eski Mısır'daki bu genel kabulden dolayı alıntılanan metinde Kral Horemheb kendisinin bir tanrı olduğunu açıklamasına rağmen Maat'a uygun yaşadığını da belirtmektedir. Horemheb, Eski Mısır'daki birçok tanrıdan birisi olmasına rağmen büyük tanrılara duasını eksiksiz yaptığını, yine de ruhunun ancak Tanrıça Maat ile huzur bulduğunu yazıtında açıklamaktadır. Eski Mısır'da bin yıllar içerisinde neredeyse değişmeden devam eden Maat, toplumun en altındaki çobanı da en üstündeki kralı da kapsamaktadır. Horemheb de Tanrıça Maat'ın istediği gibi yumuşak huylu, bilge, sakin olduğunu ve Maat için verilen öğütleri dinlediğini söylemektedir.

3. Maat ve Erdem

Eski Mısır'da inanç ve yaşayış toplumsal bir biçimde geliştiğinden kişisel erdemlerden çok toplumsal ahlaka odaklanılmıştır. Yine de evrensel değerler olarak kabul edilen ve erdemli olmanın vazgeçilmez öncülleri olan iyilik, tevazu, çalışkanlık, iffet, ölçülülük ve sabır gibi davranışlar Eski Mısırlı bir inanan için vazgeçilmezdir. Fakat Eski Mısır'da, Antik Yunan toplumunda olduğu gibi erdemli olmanın dünyevi amaçlardan çok öteki dünyadaki cezalardan kaçmak için gerekli olduğuna inanılmıştır. Ayrıca öncelikle erdem sahibi olması gereken kişilerin yönetici sınıf mensupları olduğu çünkü onların

18 Lichtheim, Ancient Egyptian literature a book of readings, Volume II: The New Kingdom, 101.

toplumdaki diğer insanlara göre daha hür bir iradeye sahip olduğu kabul edilmiştir.

Halkın (yönettiklerinin) kaygıları ile ilgilenen; bir yönetici isen, iyilik yapmak için her fırsatı araştır böylece yaptığın işlerde hiçbir aksaklık olmayacaktır. (...) Büyük olan Maat'dır ve her şeyin temelini en sağlam şekilde kurmuştur. Maat, Tanrı Osiris'in zamanından beri sarsılmamıştır. Tanrı Osiris kanunları çiğneyenleri cezalandıracaktır.¹⁹

Ptahhotep'in Düsturları isimli yazıttan alınmış olan metinde Eski Mısır erdem ahlakının ana hatları özetlenmiştir. Metnin genelinde krallığın yönetici sınıfında görev alacakların uyması gereken kurallar açıklanmıştır. Bu açıklamalarda temel vurgunun daima "iyilik yapmak" olduğu görülmektedir. Yöneticinin yönettikleri ile ilgilenmesi ve onların bu hayat için kaygı duyduğu sıkıntıları çözmesi gerekliliği üzerinde durularak her fırsatta iyilik yapması öğütlenmektedir.

Eski Mısır bilgeliliğinin önde gelen yazıtlarından olan metinde, insanların yaşadığı yeryüzündeki ve tanrının mekanı olan gökyüzündeki her şeyin üzerinde olan Maat'ın kozmik yaratılıştan itibaren hem bu dünyadaki düzeni sağladığı hem de tanrılar katındaki hiyerarşik dizilişi belirlediğine inanılmıştır. Tanrılar arasındaki hiyerarşik düzenin Tanrı Osiris zamanından beri değişmemiş olduğu metinde belirtilmektedir. Yeryüzünde kurulmuş olan düzene uymayanların yani Maat'ın emirlerine karşı gelenlerin ise yine Tanrı Osiris tarafından cezalandırılacağı aktarılmaktadır. Eski Mısır inanç sisteminde, insanların, tanrılarının yani tanrı olan kralların ve ruhban sınıfı mensuplarının emirlerine karşı gelmeleri durumunda hem yeryüzünde musibet edilecek sıkıntılar ile hem de öteki dünyada verilecek cezalar ile karşılaşacağına inanılmaktadır.²⁰

İnsanları yaratan ve onlara bir ömür veren tanrım (Aten), lütuf bulunduğunun kalbini Maat'a dayandıran, yalandan nefret

19 Lichtheim, Ancient Egyptian literature a book of readings, Volume I: The Old and Middle Kingdoms, 64-65.

20 Muata Ashby, The Forty-Two Precepts of Maat, the Philosophy of Righteous Action and the Ancient Egyptian Wisdom Texts, (London: Sema Institute, 1998); Mancini, Maat Revealed, 5-23.

eden kişiye mutlu bir akıbet ver. Hayata dair öğrettiklerinizi işitenlere ne mutlu! Gözlerim, sürekli seni görerek doyuyor, gözlerim her gün Aten'i seyrediyor. Bana güzel bir yaşlılık bahşet, bana güzel bir cenaze bahşet.²¹

Eski Mısır inanç sisteminde köklü bir değişiklik yaparak baş tanrı olan Amon ve diğer tanrılar yerine Aton'u tek tanrı yapmak isteyen Akhenaton dahi Maat'ın Mısır inanç sistemi üzerindeki gücünü ve etkisini göz ardı etmemiştir. Akhenaton'un Tanrı Aton için yazdırmış olduğu ilahide kalbini Maat'a dayandıran yani Maat'a uygun yaşan kişiye mutlu bir akıbet verilmesi istenmektedir. Eski Mısır inanç sisteminde Maat'a uygun yaşamanın aynı zamanda ölçülü davranmak anlamına geldiği bilinmektedir. Bu ölçülü davranışlardan en önemlisinin ise yalandan nefret ederek uzak durmak olduğu kabul edilmiştir. Yalandan uzak durmanın aynı zamanda en büyük erdem olduğu, Eski Mısır'da yalan söylemenin diğer kötülükleri de beraberinde getireceği düşünülmüştür.²²

Sonuç

Antik Yunan dünyasında Platon, İslam medeniyetinde İbn Miskeveyh, önceki felsefecilerin çalışmalarını izleyerek insanlardaki nefsin üç gücüne karşılık üç erdem tayin etmişlerdir. Nefsin akıl gücüne hikmet, kızgın gücüne cesaret, iştah gücüne iffet erdeminin karşılık geldiğini iddia etmişlerdir. Adaletin ise aklın egemenliğinde bu üç erdemin uyumu sonucunda gerçekleştiğine inanılmıştır. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde iyi ile kötü arasındaki dengeden başlayan ve Eski Mısır'da Maat ile kavramlaşan erdemlilik, günümüzde felsefeciler tarafından bilinen en güçlü biçimde kavramsallaştırılmıştır.

Günümüzde erdemli olmak veya erdemli davranışlar sergilemenin kişisel tercih ve eğitimin bir sonucu olduğu konusunda genel bir görüş varken Eski Mısır'da tanrıların emirlerine itaat etme ile erdemli olmanın bağlantılı olduğuna inanılmıştır. Bu noktadan hareketle Eski

21 Lichtheim, *Ancient Egyptian literature a book of readings*, Volume II: The New Kingdom, 95.

22 E. E. Okon, "Akhenaton and Egyptian Origin of Hebrew Monotheism", *American Journal of Social Issues and Humanities*, 2/6, (2012), 418-427.; M. K. Asante, *From Imhotep to Akhenaten: An Introduction to Egyptian Philosophers*, (Paris: Menaibuc, 2004), 211-215.

Mısırlılar kendi tanrılarına ve inanç sistemlerine bağlı olmayanların erdemli olamayacağını düşünmüşlerdir.

İnsanlığın günümüzde bildiği dünyanın şehirlerin ortaya çıkmasından sonra oluşmuş olduğu, toplayıcı avcı insan grupları için bir medeniyet tasavvurunun olmadığı iddia edilmektedir. Hayatını tabiat ile mücadele ile geçiren toplayıcı avcı insan grupları arasında sosyal ilişkilerin ve etkileşimin olduğu bilinse dahi erdem içeren davranışların takdir edilip edilmediği bilinmemektedir. Erdem içeren davranışların takdir edilip yüceltilmesinin ilk örneklerine Eski Mısır'daki Sebety Metinlerinde rastlanmaktadır.

Erdemli davranışlara veya erdem ile geçirilen bir hayata sahip olup olunmadığına kişinin kendisinden çok içerisinde yaşadığı toplum karar vermektedir. Günümüzde tüm toplumlar tarafından kabul edilen evrensel erdem ilkeleri bulunmasına rağmen Eski Mısır toplumuna has istisnai davranışların olduğu bilinmektedir. Örneğin kraliyet ailesi içerisinde yapılan evlilikler, dünyanın birçok bölgesinde ahlak dışı kabul edilse dahi Eski Mısır toplumunda olağan görülmüştür. Ruhban sınıfı mensupları, tanrı soyundan gelenlerin ancak birbiri ile evleneceklerine halkı inandırmışken bürokrasi sınıfı mensupları kraliyet ailesine sonradan katılanların tahtta hak iddia edip iç savaş çıkarmasını bu yöntem ile engellemişlerdir.

Eski Mısır toplumunda erdemli davranma gerekliliği sadece özgür insanlar için gerekli görülmüştür. Kişinin hür irade ile doğru davranışları sergilemesi ve tanrılara itaat göstermesindeki ilk önceliğin bir başka insandan emir alıp almamasına bağlı olduğuna inanılmıştır. Eski Mısır'da iradesi elinde olmayan köleler, işledikleri bireysel suçlardan sorumlu tutulmuşlarsa da Maat'a uygun bir hayat yaşamış olmalarının beklendiğine dair bir metne rastlanmamıştır.

Kaynakça

Asante, M. K. "Maat and Human Communication: Supporting Identity, Culture, and History Without Global Domination". *Intercultural Communication Studies* 20/1 (2011), 49-56.

Asante, M. K. *From Imhotep to Akhenaten: An Introduction to Egyptian Philosophers*. Paris: Menaibuc, 2004.

- Ashby**, Muata. *The Forty-Two Precepts of Maat, the Philosophy of Righteous Action and the Ancient Egyptian Wisdom Texts*. London: Sema Institute, 1998.
- Assmann**, Jan. "When Justice Fails: Jurisdiction and Imprecation in Ancient Egypt and the Near East". *The Journal of Egyptian Archaeology* 78/1 (1992), 149-162.
- Assmann**, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*, New York: Cornell University Press, 2011.
- Berlew**, Oleg. "Bureaucrats". *The Egyptians*. ed. Sergio Donadoni, 87-120. Chicago: University of Chicago Press, 1997.
- Black**, J. R. *The instruction of Amenemope: A critical edition and commentary prolegomenon and prologue*. Madison: University of Wisconsin-Madison, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002.
- Broadie**, A. – **Macdonald**, J. "The Concept of Cosmic Order in Ancient Egypt in Dynastic and Roman Times". *L'Antiquite Classique* 47/1 (1978), 106-128.
- Castillos**, J. J. "The Beginning of Class Stratification in Early Egypt". *Göttinger Miszellen* 215 (2007), 9-24.
- Childe**, Gordon. "The Urban Revolution". *The Town Planning Review* 21/1 (1950), 3-17.
- Cowgill**, G. L. "Origins and Development of Urbanism: Archaeological Perspectives". *Annual Review of Anthropology* 33 (2004), 525-549.
- Crenshaw**, J. L. "Wealth and poverty in the instruction of Amene-mope and the Hebrew proverbs". *Journal of Biblical Literature* 115/4 (1996), 734-736.
- Darnell**, J. C. "A Bureaucratic Challenge? Archaeology and Administration in a Desert Environment (Second Millennium B.C.E.)". *Ancient Egyptian Administration*. ed. Juan Carlos Moreno García. 781-830. Leiden: Brill, 2013.

- Demidchik, A. E.** "The date of the Teaching for Merikare". *Cultural Heritage of Egypt and Christian Orient*. ed. Eleonora Kormysheva - Eugenio Fantusati. 49-70. Moskova: Institute of Oriental Studies, 2011.
- Faraone, C. A. – Teeter, Emily** "Egyptian Maat and Hesiodic Metis". *Mnemosyne* 57/2 (2004), 177-208.
- Ferguson, R. J.** "The Ancient Egyptian Concept of Maat: Reflections on Social Justice and Natural Order". *Fundamina* 24/1 (2016), 69-88.
- Fischer, H. G.** "Some Notes on the Easternmost Nomes of the Delta in the Old and Middle Kingdoms". *Journal of Near Eastern Studies*, 18/2 (1959), 129-142.
- Hood, J. C.** "The Decalogue and the Egyptian Book of the Dead". *Australian Journal of Jewish Studies* 23 (2009), 53-72.
- Hornung, Erik.** *Idea into Image Essays on Ancient Egyptian Thought*. New York: Timken, 1992.
- Hornung, Erik.** *The Ancient Egyptian Books of the Afterlife*. New York: Cornell University Press, 1999.
- Karenga, Maulana.** *Maat, the Moral Ideal in Ancient Egypt: A Study in Classical African Ethics*. London: Routledge, 2003.
- Karenga, Maulana.** *The Book of Coming Forth by Day: The Ethics of the Declarations of Innocence*. Timbuktu: University of Sankore Press, 1990.
- Lichtheim, Miriam.** *Ancient Egyptian literature a book of readings, Volume I: The Old and Middle Kingdoms*. California: University of California Press, 1975.
- Lichtheim, Miriam.** *Ancient Egyptian literature a book of readings, Volume II: The New Kingdom*. California: University of California Press, 1976.
- Lichtheim, Miriam.** *Moral Values in Ancient Egypt*. Fribourg: Fribourg University Press, 1997.

- Lipson, C. S.** "Ancient Egyptian Rhetoric: It All Comes Down to Maat". *Rhetoric Before and Beyond the Greeks*. ed. C. S. Lipson - R. A. Binkley. 79 – 89. New York: State University of New York Press, 2004.
- Lorton, D.** "God's beneficent creation: Coffin texts spell 1130, the Instructions for Merikare, and the Great Hymn to the Aton". *Studien Zur Altägyptischen Kultur* 20 (1993), 125-155.
- Mancini, Anna.** *Maat Revealed, Philosophy of Justice in Ancient Egypt*. New York: Buenos Books America Llc, 2004.
- Manning, J. G.** "The Representation of Justice in Ancient Egypt". *Yale Journal of Law & the Humanities* 24/1 (2012), 114-118.
- Martin, Denise.** "Maat and order in African Cosmology: A Conceptual Tool for Understanding Indigenous Knowledge". *Journal of Black Studies* 38/6 (2008), 951-967.
- Mercer, S. A. B.** *Growth of Religious and Moral Ideas in Egypt*. Pennsylvania: Morehouse Publishing Company, 1919.
- Morschauer, S. N.** "The Ideological Basis for Social Justice / Responsibility in Ancient Egypt". *Social Justice in the Ancient World*. ed. K. D. Irani - Morris Silver, 101-114. Santa Barbara: Greenwood Press, 1995.
- Mumford, Lewis.** *Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2007.
- Naydler, Jeremy.** *Temple of the Cosmos: The Ancient Egyptian Experience of the Sacred*. Vermont: Inner Traditions Bear and Company, 1996.
- Obioha, U. P.** "The Nature of Justice". *Journal of Social Sciences* 29/2 (2011), 183-192.
- Ockinga, B. G.** "Morality and Ethics". *The Egyptian World*. ed. Toby Wilkinson. 252-262. New York: Routledge, 2007.

- Okon, E. E.** "Akhenaton and Egyptian Origin of Hebrew Monotheism". *American Journal of Social Issues and Humanities* 2/6 (2012), 418-427.
- Schwarz, Fernand.** *Düzensizliğin İçerisinde Düzen Maat ve Eski Mısır'a Dair*. çev. Ferim Örucü. Ankara: Yeni Yüksektepe Yayınları, 2001.
- Shirley, J. J.** "Crisis and Restructuring of the State: From the Second Intermediate Period to the Advent of the Ramesses". *Ancient Egyptian Administration*. ed. Juan Carlos Moreno García. 521-606. Leiden: Brill, 2013.
- Smith, C. C.** "The Birth of Bureaucracy". *The Biblical Archaeologist* 40/1 (1977), 24-28.
- Smith, Harry.** "Ma'et and Isfet". *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 5 (1994), 67-88.
- Sterba, R. L.** "The Organization and Management of the Temple Corporations in Ancient Mesopotamia". *Academy of Management Review*. 1/3 (1976), 16-26.
- Taylor, J. H.** *Journey Through the Afterlife: Ancient Egyptian Book of the Dead*. Massachusetts: Harvard University Press, 2010.
- Yıldırım,ERCÜMENT.** "Eski Mısır'daki Sebaty Metinlerinin Yönetim Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19 (2022), 481-493.
- Yıldırım,ERCÜMENT.** *Eskiçağ Mezopotamya'sında Liderler Krallar Kahramanlar*. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 2017.
- Yıldırım,ERCÜMENT.** *Nil'in Tanrı Kralları*. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 2019.
- Yoffee, Norman.** *Myths of the Archaic State. Evolution of the Earliest Cities, States, and Civilizations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

